

TOK VELIKE REKE

U sobi polumrak. Majka naslonila glavu na prozor, šara očima po bršljanu koji se zapliće na terasi susedne zgrade. Tužna je danas. Ne pali svetlo. Lep je bršljan, žilav, savija se a ne lomi, grli terasu u toplom ljubavnom žaru.

Deset godina. Danas je tačno deset godina! Drhtavom rukom prevrće požuteli kalendar, pretura po danima, čudesnom snagom divlje žene prodire u proteklo vreme.

Sa prozora se vidi samo krajičak Dunava, Mirna reka. Svetlucava reka. Nema sunčevog odsjaja, nema vetra. Nema talasa.

Možda to samo izgleda odavde. Nešto mora da živi u reci. Ona živi. Deset godina živi u svesti, ubija sve misli neobuzdanom snagom, ugušuje svaki radosni dah, ne dopušta da ikad bude zaboravljena. Da bogda zanavek živela, prokleta reko!

Prozor ograđuje reku. Ograđuje je otkako postoji. Majka zna za samo proteklih deset godina. Nemirne pesme osluškuje u ovom živom polumraku. Peku je grudi, proklinje sebe i majku svoju što nije rođena kao obični zeleni bršljan i ceo dan bogovefni živi divljački, besno se boreći za svoj prostor, svoju stazu.

Hoda kršeći ruke. Iznad kreveta bezglasno je gledaju mrtve fotografije trojice vižljastih mladića, još nesazrelih za sve radosti.

Savila se nad krevetom. „Kada će me proći?“ pita izgubljeno „Zar nije dosta deset godina tuge?“ Ali ne želi da išta prođe. Nerazumno govori. Umreće istoga dana kada umru uspomene.

*

Grad je bio oslobođen. Majka je čekala na obali reke, drhtala je od velike radosti grleći ćerkicu. I otac Artur je nestrpljivo hodao po polurazrušenom keju.

„Eto vaših sinova“, radosno je plakao Mlađa. „Čekaju preko da se vrati ovaj brodić i poveze ih. Nisu mogli da izdrže, mnogo vas sve vole, poručuju.“

Motornjak brekće, treska se, pravi pun krug. Neravnomerno se klati. Sićušne prilike mašu sa druge obale. Sinovi?

Mlađa se nemirno vrti u mestu. Radost mu obuzima udove? Smiruje se odjednom. Bolesne su mu oči, ne vidi ni pola reke. Peče ga opaljeno meso iznad lakta.

„Samo, tetka Marija, Mića je nešto ranjen.“ Krije oči. Strašno želi da utone u reku.

„Kako... kako...“ zapinje majci neka daleka misao u grlu. Artur se koči u pola koraka. Mićko ranjen? Kako ranjen? Niko o tome ništa nije znao.

Da više od iznenadne tuge? A kroz zbrku divljih, crvenih, belih cvećova, pomalja se crna nadgrobna traka. Mlađa još ne zna za svoga oca. Rečeno je jednostavno: nestao! Nestao je u Jasenovcu. Ko to može reći Mlađi?

Savladava se samo zato jer zna da će Mlađina patnja biti mnogo gora. Ništa i ne predoseća.

„Ne mogu joj kazati da je Mića mrtav!“ plačno razmišlja Mlađa. „Ništa joj ne mogu od svega kazati. Kada dodirne i vidi dva sina, ublažiće joj se teška tuga za trećim!“ Cupka.

„Je li teško ranjen?“ pita muklo otac. Đonovi mu otpali sa cipela. „Pa, ne znam. Nisam baš celo vreme bio sa njima. Čuo sam samo.“

Brodić je na drugoj obali. Sićušan. Stoji puno dugih minuta. Mala Florica steže majčinu ruku. Oseća sve, treperavim čulima sedmogodišnje devojčice.

Brodić se odlepljuje od obale. Sporo seče vodu. Približava se sredini reke. Mlađa više od svega želi da legne i zakopa se glavom u zemlju. Mićenjke nema. Sinovi se vraćaju noseći fugu. Majka čeka sina da mu vidi rane.

Provlače mu se u svesti sivi, mračni dani, izrešefani strašno hitrim mecima. Svi su slični kao jaje jajetu. Svakoga dana zauvek utone u tihi zaborav poznata i bliska prilika.

Otac grize nokte. Talasi zapljuskuju keje.

U daljini, na sredini reke, diže se prvo srebrn mlaz vode, divan vodoskok boja na toplom suncu. Tutanj razvlači lenu reku, tera je da se divljački tegli. Parčići broda samo za trenufak nevešto i beznadno zaigraše pred očima i utopiše se u ludom vrtlogu.

„Mina!“ reče Mlađa staklenim očima.

Majka pada na zemlju, tresje je eksplozija mine, hvata muža za prljave nogavice, steže ih rukama, hoće da pregrize jezik, da prokopa zemlju. Zalemili su joj se prsti za Arturove noge, ne može da se poda reći, da zaroni u reku. Jeca glasovima koji ne izlaze iz grla. Pa učuti za trenufak, ali u tim jezivim intervalima hvata samo nerazumno Mlađino drhtanje, fih ćerkin plač i dugi, otegnuti urlik muža.

„Tri sina, tri sina!“ Busa se u grudi. A Mlađa prilazi, želi da teši, a krvava mu pena na ustima.

„Mićko je već bio mrtav!“ kriči jednobojnim glasom. Kao da će to smanjiti fugu.

A mama-Marija ga samo ovlaš hvata pogledom, luda i besna, čupa kose. Hoće da mu se sveti. Samo sveti.

„A tvoj otac . . . tvoj otac . . . On je tamo, u Jasenovcu . . . on je...”

Slabašni čamci vitlaju se sa rekom. Hitaju ka sredini reke. A zna se da tamo neće ništa naći.

Mlađa polazi ka reci i uz grčevit plač prilazi sve bliže obali. Zagazi do kolena i muklo govori, pljujući reku suvom pljuvačkom.

A ne tako daleko iza njih bruji grad radosnim pesmama. Borci marširaju ulicama. Sloboda! Cveće leti uvis. Raznobojne rakete. Olu-pine brodića valjaju se po vodi.

„Svi su danas srećni!” umorno misli Mlađa i teturajući se, lomeći u hod, odlazi, ostavljajući u suvoj zemlji vlažne tragove.

*

Marija sedi na krevetu osećajući duboke bore na svom staračkom licu. Guši je još uvek u mislima neograničenost rasta i života onog bršljana.

Tiho se otvaraju vrata sobe. Muž ulazi bojažljivo, smeta mu tama, hteo bi da upali svetlo, ali se opet boji da povredi dugi, sveti mir u koji se Marija ukopala.

„Bože moj, koliko malo pažnje obraćam na Artura”, misli Marija, ne prekorevajući sebe zbog toga, „on stvarno nije zaslužio tako nešto!”

„Danas je tačno deset godina!” kaže tiho, želeći da s njim podeli duboki bol.

Utućen je. Ne voli ovu sobu. Želi da Marija već jednom prestane sa nerazumnom tugom!

„Marija . . . Hoću nešto ozbiljno da razgovaramo . . . Možeš li?” Ona ga prezrivo gleda. Skuplja usne. Oporo govori. Zar je moguće da je zaboravio na sinove?

„Mogu! Hajde, govori!”

„Idemo odavde! Selimo se. Odlazimo zauvek. Postoji država Izrael. I mi smo o tome maštali svih onih teških dana. Poćemo nov život. Treba jednom da skineš crninu.”

Marija zna i ne zna o čemu Artur govori. Mnogi odlaze u tu pu-stinjsku zemlju, čula je. Artur se često zanosi maštarijama. Ona hoće da živi, ali se boji da to više ne može.

„Puno ljudi ide. Svi kažu da je divan kraj u koji odlaze. Krasna klima. Sećam se da je i moj otac sanjao o takvoj zemlji.”

„Nismo više mladi. Ne možemo opet početi. Ne bi bilo pravedno. Jesi li dobro o svemu razmislio?”

„Oh, ne brini, svakako!”

Majka odjednom oseti da je gledaju mrtve slike iznad kreveta. Vi-juga Dunav u kutu prozora. Zabole je teška tuga. Gde baš danas da je pića!

„Ne znam . . . ne mogu . . . Sve treba ostaviti, kako?”

„Budi hrabra. Prošlo je sve. Odleteli sinovi. Živeli, pa odleteli. Svi ćemo tako.”

„Oni nisu ni živeli!“ plače majka. Suvo plače.

„Ne pričajmo više o tome. Idemo po svaku cenu!“

„A noćas sam sanjala Mlađu. Došao da nas poseti, seda na ovaj krevet i kaže: Nisam ih još zaboravio. A vi? Htela sam da ga dodirnem, a on nestade!“

„Jadni sinovi“, šapuće Artur, „ali da mogu i oni bi nam poručili: živate! Nijedna patnja ne sme da se protegne u beskraj.“

„Ali kako mogu da odem?! Večito bih sanjala o ovom prozoru, ovom parčetu reke. Umrkla bih od tuge za dalekim krajem u kojem su grobovi sinova. Ovde su sahranjeni i ja moram tu da ostanem. Idi, ako hoćeš. Ostvaruj svoje snove. Meni nije do snova. Ni put ne bih izdržala!“

„Svi moramo da pođemo. Ja, ti i Sarina. To je i naša dužnost!“

„Ne govori ni o kakvoj dužnosti. Jedino što znam to je da je ova soba moj dom i moje poslednje utočište. Ne mičem se oдавde!“ Viče kroz plač. Strašno joj je jer je sama i napuštena. Artur samo pokatkada svrati u ovu sobu. Da li očevi brže od majki zaboravljaju svoje sinove? ili je njena tuga bezmerna i suluda, tuguje kao što niko nije tugovao na ovome svetu?

„Poginuli su za ovu zemlju, prljavo parče crnice, a ti želiš da odeš na drugi kontinent. Je li to pravo? Kaži, je li to pravo?“

Artur ustaje.

„Ništa ne znam. Želim samo da živim. Ako baš hoćeš, žudim za svojim snovima. Neću da me išta slomi. Ne bih želeo da te napustim i sa Floricom odem u novu domovinu!“ Preti. Usiljeno je izgovorio reči. Ni sam nije svestan onoga što govori. Pa se priseća. „Neka, neka oseti“, misli, „sve moram pokušati da je probudim, otrgnem, konačno vratim stvarnom životu.“ Pa se zainati. „Baš ću da idem, makar je ostavio. Odsudan je čas!“ Nikada nije tako razmišljao. Da je napusti? Tolike su patnje zajedno proživeli. Ali već deset godina ona mu nije žena, nije prisno biće, već neka tuđa, skrhana majka, sposobna samo da se seća i oživljava uspomene. Ali kada tako misli, pita se, ne bez nemira, da nije on možda loš otac, pa ne tuguje dovoljno? Prežalio je sinove, priznaje. Toplo, strasno ih je voleo dok su živeli, u trenutku je hteo čak i da se od prevelikog bola baci u reku, ali to su sada daleke i zaboravljene misli. Nekako se uvukao život u njega, prokleto razigrani život, kao da je mladić od devetnaest godina, pa je hteo da ima još dece, da mu žena rađa, kupi radost po vašarima, uživa u šarenim ringlšpilima. Đavola, nema više toga. Marija nije ništa zaboravila.

„Plaši me, samo me plaši“, trepće Marija, „ne može da me ostavi, neće ni Florica poći sa njim. Danas je tačno deset godina, a hoće da me ostavi. Zar posle tolikih godina da zaboravimo jedno na drugo. Dužan je valjda nešto i uspomenama!“

„Mnogo nas toga vezuje za ovu zemlju“, kaže Marija umorno. „Ne samo izmišljeno rodoljublje, ne samo protekli dani. Vezani smo za ove krajeve vekovima. Tek će sinovi naših sinova raskinuti veze i poći. Rane su još neizlečene. Neću da bežim da bih štošta zaboravila. Sinovima

dugujem svoj ostanak! Koliko ovde imamo prijatelja! A, tamo? Nikog. Nepoznat kraj. Svaku stvar treba otkrivati. Prestari smo za to. Želja mi je da ovde mirno umrem gledajući na Dunav."

Artur saže glavu. „Ne vidiš koliko ih ide, Marija? Sećaš li se u starijim pesmama onih izmišljenih i divnih pejzaža obećane zemlje? Vraćamo se svome narodu, idemo u pravu otadžbinu. Bilo je potrebno patiti. To je cena koju smo platili. Svi ćemo poći!" Učvršćuje se u uverenju da više nema odstupanja.

„Pusti me da malo razmislim“, preklinje ga Marija, „ne mogu sada ništa da ti kažem!“ Boli je što počinje da sumnja u svoj ostanak. „Zašto se lomim kada me za tu daleku otadžbinu vezuju samo priče i mitovi, a ovde, u ovoj zemlji, pokopane su kosti moga tela, dah moje duše? Smem li uopšte da se kolebam?!“

Artur navlači mantil, odlazi da se šeta ulicama. Naišao je na zid. Probiće ga glavom. Odsad ide uporno napred. Mora dopreći do daleke, stvarne zemlje. Život ispočetka. Sve ispočetka.

Dugo razmišlja Marija. Ali ne može onako kako hoće. U glavi joj je košmar ružnih snova, tužnih slika.

Otvora vrata mračne sobe. Šiba je po licu blesak svetla. Florica sedi i nešto piše. Uči za školu? Ove godine će maturirati. Mnogo ima da radi.

„Oh, mama, hvala bogu što si malo izišla iz svoje sobe. Sedi ovde.“

„Srce, jako ti je to svetlo, smeta mi.“

Čudno kako mami smeta svetlo. Florici se, naprotiv, čini da je strašno slabo. Piše. Misli na majku. Vole li se mnogo? Zapostavlja li je majka? Priznaje da ponekad oseća zavist prema mrtvoj braći. Crvenilom i crnilom su prošarana njena sećanja na tragičan dan na obali Dunava.

„Pitaću te nešto . . .“ šapuće majka. Pa se predomišlja: „Neka, piši ti samo.“ Gleda ćerku. Velika je porasla. Puno je voli. A sinovi, koliki bi već bili?! Suze joj oči.

„Florice, bi li ti napustila ovaj grad, ovu zemlju . . . otišla daleko . . . da se sve zaboravi, počne ispočetka?“

Mutno je gleda Florica. Pitanje se graniči sa najsmelijim snovima, najživljom maštom. Ko nije želeo i ne želi da putuje, seli se, doznaje. Najlepše žive putnici.

„Oduvek sam o tome sanjala, majko.“ Govori kao devojčica, drhti od radosti.

„Znači, ti bi pošla u Izrael, sa tatom . . . i sa mnom, zauvek!“

„U Izrael? . . .“ Čudno joj zvuče reči. Nije tako mislila. Prosto je htela da putuje, ne zna kuda. Samo voli da o tome priča.

„Ozbiljno govoriš?“

„Najozbiljnije, dušo. Tata je danas razgovarao sa mnom. Hoću da te pitam, ti si već odrasla devojka!“

„Ali kako sada odjednom tati to pade na pamet?!“

„Eh, devojčice moja“, misli majka, „razmišlja on o tome već dugo vremena. Danas je skupio hrabrost. Čudna je ta njegova hrabrost!“

Florica ne može ozbiljno da shvati majčine reči. Zna dosta o Izraelu, dalekoj državi. Zna sve o svome poreklu. Ali ne može tek tako da napusti ovu zemlju, sve prijatelje, drugove.

„Kazaću ti, mama, nešto. Bez obzira da li tata misli ozbiljno ono o Izraelu. Mnogo volim jednog mladića. Biciklista je. Nije neki rekorder (to je najmanje važno). Strašno dobar mladić. Studira. Uzećemo se, čim završim maturu. Kada bih sve mogla da napustim, njega ne bih!”

Majka ne zna da li je radosna ili tužna.

„Znači, ne ideš... čvrsto si odlučila?”

„Zao mi je, mama. Ne idem. Kaži tati.”

„A mladić, kažeš, dobar?”

„Sviđa mi se.”

„Dovedi jednom da ga vidim... I što mi nisi ranije govorila o njemu?”

Florica sagla glavu. Ne stidi se majke. Ipak, ne zna zašto ranije nije govorila. Majka je bila suviše daleko od nje? To, ili nešto drugo?

„Ne znam, mama. Možda smo vrlo retko razgovarale!”

Kakav prekor! Oseća Marija. Zaboravljala je ćerku. A ona je rasla. Našla je mladića, odvešće je mladić. Ćerka će joj darovati unučiće. I možda će kroz izvestan broj godina osećati toplu sreću milujućih nežna bića.

„Pazi samo, dušo. To je za ceo život!”

Da li će ih otac napustiti? Ne može da pogodi. Uvek bi rekla ne, danas ne može. Zna ga. Ponesen je ludim oduševljenjem da ostvari davnijašnje ideale, a više od svega ga vuče neutažena žeđ za životom, širokim, životom litalice, konkvistadora, istraživača. Uvek je to želeo.

Ona ne može da luta. Možda u podsvesti želi da ode. Zašto? Vuku li je nesvesni nagoni?

Samo da ne ostane sama! Uživala je dosada u samoći, a sada se užasno plaši. Samo da ne ostane sama!

*

„Šta si rešila?” pita Artur. Pokisao je. Napolju pada kiša. Pita još sa vrata.

„Ne idem. Ni ja, ni Florica. Ostajemo. Čvrsto sam vezana za ovu zemlju. Ne odlazi se tek tako!”

„Ali mora da se ide!” viče Artur. „Jednom mora da se ode. Naša je država Izrael. Ko će je naseliti, izgraditi, podići, ako ne mi?!”

„Umorna sam. Ne mogu da gradim. Teške me uspomene obavezuju da ostanem. Idi, ako hoćeš, vratićeš se jednom, videćeš da se tako lako ne zaboravlja rodna zemlja!” Nije sigurna da će se vratiti. Nije sigurna ni da će otići. Užasno je imati dve domovine! Vagati, meriti. Tamo krv, ovde krv, tamo njive, ovde njive.

„Ići ćemo ja i Florica!”

„Ići ćeš sam. Florica ostaje. Udaće se ovde. Ne možeš je silom povesti!” Poslednji adut. Svim srcem želi da ga odvrati, nagovori da ostane. Ali on je ne voli više, bar ne kao nekada.

Mrtvi, vižljasti sinovi sa fotografija kriju u svojim naslikanim očima puno neizgovorenih tajni. Huči Dunav. Odjednom — visok vodostaj. Sam. Ide sam. Razdire se. Hoće da ostane. Ali silna, divlja želja je jača od njega.

Dugo razmišlja. „Šta da uradim?“ pita se.

„Idem, moram da idem. Nisam rođen da mirujem celoga života. Uspomene su za mene mrtva stvar. Kada razgovaram sa tobom, svaka moja reč me podseća na skrnavljenje slušajući tvoj tihi, smerni glas. Idem. Ipak, veruj mi, vratiću se. Idem da vidim, pogledam, obiđem tu zemlju. Naći ću neki kutak. Zvaću vas ili ću doći da vas povedem. Ako i tada budete želele da ostanete ovde, možda ću se i vratiti!“ A misli u sebi: „Ko ode ne vraća se. Odlazim da se nikada ne vratim!“

„Danas je punih deset godina!“ kaže Marija. Oseća da ludi. „Sajnjala sam noćas Mlađu“, priča opet.

Artur tiho plače. On plače! „Doći ćeš i ti jednoga dana“, muca kroz suze.

*

„Vidiš onaj bršljan?“ pita Marija Floricu. „Godinama ga već posmatram. Živi divljom upornošću. Što nisam bršljan?! Hoćeš li skoro dobiti dete? Umirem od samoće!“

Uvija se u šal. Napolju huči vetar. Zima je.

„Da li nas je tata zaboravio?“ pita se odjednom Florica. „Dve godine već ne piše!“

Prozor otvara vidik ka Dunavu. Žut je i muljevit u ovo doba godine. Brz i opasan. Čudan i hirovit je njegov tok.